

Etika, zájmy, sport a život

Přemysl Wolf

Možná, že téma etiky se může zdát jako dostatečně vědecky prozkoumané, ale přesto od života poněkud odtažené. V ČSJ vznikla před časem odborná skupina Etika a management, která hledá etické souvislosti a vztahy v různých činnostech i souvislostech. Zkusili jsme téma etiky vztáhnout např. do souvislosti s dopravou, ale také se sportem, který podporuje zdravou společnost i naplnění individuálních zájmů. Příspěvek je zaměřen primárně do oblasti sportu, ke kterému mám dlouhá léta pozitivní a realistický vztah.

Zkuste si každý vytvořit svoji definici etiky a pokud bychom výsledky porovnali, bylo by to určitě zajímavé spektrum názorů. Pokusme se o obecnější definici už jenom proto, abychom se opravdu věnovali jedinému tématu, etice.

Co je etika?

Univerzální definice etiky zatím není a každý si ji vysvětluje tak, jak mu to vyhovuje. Proto se vztahuje vždy ke konkrétní činnosti a souvisejícím parametrům. Člověk, jak známo, je tvor od přírody či údajného stvořitele prostě nedokonalý. Paradoxně disponuje patrně nejdokonalejším softwarem, jehož možnosti nejsme zatím schopni ani dohlédnout, natož využít. Tím softwarem je lidský nebo také nelidský mozek. Mozek je základem inteligence, tedy schopnosti vnímat vztahy, situace, souvislosti, vliv času, hodnoty atd. Bohužel občas se mezi normálními lidmi vyskytnou lidé mimo normu. Pozitivní odchylky patrně nevadí. Za negativní odchylky se ale mohou schovat i lidé, bohužel lidé nemocní. Často také lidé sice zdraví, ale v lidskosti nepovedení. Ti samozřejmě zlobí a ostatní tím nepochybně trpí, a vlastně si nevědí rady ani co s tím, ani co s nimi. Takže kdo má větší sílu a menší skrupule, má strategickou výhodu, a dokonce s úspěchem může ovládnout a řídit společnost.

Společnost se vždy snažila chránit sebe sama mnoha prostředky, včetně zákonů. Zákony bohužel nemají mozek, tedy nemyslí a nepostihnou vše v souvislostech i v následcích a jsou časem ignorovány. Proč vlastně mám brát vážně to, co nefunguje? Univerzálním příkladem může být doprava.

Jako přirozená obrana proti nemyslicím zákonům a jiným sociálním nepovedenostem prý vznikla etika.

Její vedlejší efekt se rychle projevil tím, že se s ní, jako nástrojem moci, mnohem snadněji dala ovládat společnost. Tedy vznikla vnitřní povinnost nad zákon, paradoxně zákonem samým nevyhahatelná. V antice se etika vnímala tak, že co nezmohl zákon, o to se měl postarat stud. Nepochybně hezké, nejen filozoficky, ale jaká je praxe? Existuje vůbec stud? A v dnešní tržní době? Když nevyužijete výhodnou příležitost a neutrhnete výhodu jako květinu právě vy, urve ji někdo jiný a je to OK? Nebo dokonce stud v Česku? – Úsměvné! Jeden současný soudní výrok konstatoval jednání pachatele jako nesporně neetické, nikoli však trestné! Opravdu dobrá zásada, která nepochybně potěší oběti jak nekorektní, tak i jinak trestné činnosti. Soudce by neměl váhat v tom, zda má soudit podle zákonů, nebo spravedlivě.

Malé poměry znamenají malé uličníčky, velké...

Mezi společenským zlobením je přímá úměra: Malé poměry znamenají malé uličníčky, proti kterým se dá někdy přímo a efektivně působit. Velké poměry produkují velké gaunery, proti kterým nezmůže zákon vůbec nic, natož vy! To je opravdu pěkná bilance. Ostatně historie dokládá, že největší lumpárny a zvěrstva se dají dělat především podle zákonů, a ještě můžeme úspěšně manifestovat „dobrou vůli“ a odvolávat se při tom na nejlepší vědomí a svědomí. I když víme, že vědomí může být někdy mdlé a svědomí dokonce vůbec žádné...

A jak se má normální člověk chránit? Musí si zvolit demokracii, jinou volbu prý nemá. Demokracie je také někdy prezentována jako údajně nejmenší společenské zlo. Podivná argumentace, která ovšem předpokládá,

že demokracie nebude, a ani nesmí sama sebe bránit. Kdo ji chce poškodit, může vše, kdo ji chce chránit, nesmí nic. Snad je to jenom dočasné, ale o dočasnosti přece víme své.

Z médií víme o finančních skandálech i vysoce postavených osob v mnoha zemích a také o reakcích na tyto nepřeplechy. Domácích příkladů je také dost. Jeden z našich bývalých ministrů financí měl etický problém v přijetí efektivních preventivních možností proti podobným postupům u nás. Bránila mu v tom ale etika, potvora jedna. Naštěstí není sám, kdo má podobné „etické“ problémy. Ale čistě mezi námi, z hlediska etických problémů nikdo z nás není tím úplně čistým. Všem se v minulosti povedlo něco, na co nemůžeme být právě hrdí a snažíme se na to především zapomenout. Ovšem minulost je minulost, na ní nezměníme už vůbec nic. Jenom snad můžeme korigovat svůj současný přístup. Někdy to má i nepříjemné následky a občas začne zlobit i svědomí. Nic příjemného.

Jak je to s Maslowovou pyramidou

Pro snazší orientaci v problému chápání etiky připomínám často citované schéma dr. Maslowa, tedy známé schéma pyramidy, jejíž široký základ obsahuje základní lidské pudy, důležité pro život a bytí. Tedy úsilí zajistit si stravování, bezpečné podmínky pro spánek jako základní podmínku regenerace a samozřejmě sexualitu, které zajistí přežití druhu a celé spektrum souvislostí pro zajištění dalšího života. Čím víc je společnost strukturovaná a individualita se s obtížemi snaží najít své místo, tím víc se pyramida zužuje, uplatňují se vztahy mezi skupinami a na konci, na vrcholu pyramidy je hodnota nejvyšší. Etika sama.

S odkazy na tento model se často setkáváte, ale zkusme o něm kriticky uvažovat. Není tomu náhodou přesně obráceně? Jsme biologický druh a máme s ostatními druhy mnoho společného. Za základní pudy určitě nemůžeme a neseme si je s sebou jako ostatní druhy na každém stupni vývoje společnosti. Když jsme v obtížné situaci, pudy mají vždy největší sílu. Tak se v kritických situacích vždy vrátíme k základům, kterými jsou život, strava, spánek, sex, slast, selekce a další činnosti.

Sport a etika

Například sport, jak víme, v podstatě nahrazuje boj či zápas. Naštěstí většinou nekrvavou formou. Od dob jediného antického vítěze, jehož ziskem byla čest a prostá vavřínová snítka, jsme přešli ke trojici oceněných, podle zásady silněji, výše, rychleji. I když je vítěz nepochybně vždy jenom jeden.

Pohyb ve všech formách a projevech je základní podmínka života a sport rozvoji pohybu nepochybně pomáhá. Zkuste si představit model životní dráhy a ze své profese posoudíte míru pohyblivosti v čase.

Ze sportu se stala také profese, samozřejmě že velmi riziková, a hlavně časově i výkonově podmíněná. Má

také samozřejmě dva hlavní cíle, slávu a pokud možno i finanční profit. Ostatním uvolní emoce. Jaké hodnoty vlastně tvoří sport? Nemyslím tím sportovní průmysl, který dodatečně generuje zisky.

Můžeme do hluboké minulosti sledovat úsilí o spravedlivou soutěž, čestný boj, fair-play apod. Často se o zásadách „čestnosti“ mluví, ale velmi často se sportovní soutěž, utkání, závod, zápas velmi vzdalují těmto zásadám. Zmínil bych zde např. známý zásah „boží ruky“ ve fotbale, který zajistil světový titul. Jiné příklady si jistě doplníte.

A co čest? Ta tomu jenom slepě přihlíží? – Naštěstí ne, ale náprava minulosti je samozřejmě velmi obtížná a často nemožná. Co bylo, bylo! Takže se pro dosažení spravedlnosti zasahuje spíše formálně a emotivně. Ovšem často je událost postižena následným společenským odsudkem. Jsme svědky toho, jak kdysi slavní sportovci se i po letech veřejně přiznávají k tomu, že jejich vítězství bylo sice jasné, průkazné, ale nikoli čestné. Vracejí se medaile, tituly, někde i peníze. Přiznání k nečestnosti může přinést psychickou úlevu, ale málokdy je s ní spojená dlouhodobá radost. Ostatně problém, co po sportovní kariéře, není žádnou novinkou a sám se snažím o to, aby sportovci viděli trochu dál, pokud možno za konec své kariéry.

Problémy dětského sportu

Problém dětského sportu, kterému se dost věnuji, si vyžaduje pomoc a podporu z oblasti tělovýchovného lékařství.

Obvykle při osobním setkání připomínám rodičům, že opravdu nemohou za to, jaké je jejich dítě. Tam, kde je v rodině více dětí, je jejich rozdílnost nepřehléd-

nutelná. Děti se zase při setkání ptám, zda znají ty dospělé, kteří sedí naproti nim. To je přece jejich matka a otec. Jsou to biologičtí rodičové, jiní nebudou a jiné mít nebudeš. Starají se o tebe, mají tě rádi, co všechno pro tebe vlastně dělají? Víš to?

Problém je v tom, že ne vždy jsou rodiče ideální a děti zase nejsou vždy zcela podle rodičovských představ. O mezigeneračním boji a nenávisti se nemusím zmiňovat. Probíhá stále a často má i kriminogenní formu. Přání rodičů o zaměření činnosti dítěte je často prioritní, i když dítě k tomu nemá vhodné dispozice a zajímá se o něco docela jiného. Síla rodičů se zde uplatní zcela. V této souvislosti bych rád upozornil na velmi slabé výsledky výchovy jako nástroje na formování osobnosti.

Každý se ale nakonec zachová podle svého. Genetická výbava a dispozice k činnostem by měly mít prioritu. Jedinou cestou k překlenutí přirozených rozporů se mi zdá týmové pojetí života, rodinného zvláště. Tedy také jasně vymezené povinnosti i práva dětí a vhodné ocenění jejich snahy. Na obvykle očekávané pozitivní efekty tvrdosti a sankcí moc nevěřím. Ve vrcholovém fotbale kolabují hráči v přímém televizním přenosu a všichni se diví, proč k tomu došlo. Ani lékař, sportovní specialista, nemůže zaručit minimalizaci rizika z extrémní zátěže.

Problém vidím v tom, že podobně, i když nikoli v TV přenosech, kolabují ve sportovní zátěži i děti. Bohužel se mi zdá, že pohádky trenérů mají jiný cíl než rozvoj dětské osobnosti a její aktivity. Dokonce si myslím, že podle některých trenérů by snad dítě mělo začít se sportem už v prenatálním věku. Záhada je v tom, proč mnoho trenérů přistupuje k dětem nikoli jako k dětem, ale vnímají je spíše jako miniaturu dospělého. Nic pozitivního v takto orientovaných trenérech a současných dětských sportovních a tělovýchovných soutěžích nevidím. Argument o tom, že „o něco se hrát musí“, a deklarovaná „povinnost“ rodiny se zájmům dítěte obětovat se mi zdají v dětském věku nepřijatelné.

Možná že zde hraje velkou roli kompenzační syndrom některých trenérů, kterým uniká, že dětství je sice velmi krátká etapa v životě, ale dítě se v ní má dobře připravit na dospělost. Tedy i na dospělý sport. Velkou rolí hrají velmi brzy zakotvené a trenéry vyžadované herní stereotypy. Ty sice zajistí úspěch v dětské soutěži, ale vlastně v důsledku tyto stereotypy omezují rozvoj tvořivosti v dospělém sportu. Dítě nehraje tak, jak by mohlo, tedy tvořivě, ale fixuje trenérovu strategii. Myslím, že je zde právě pro sportovní lékaře a lékařky velmi dobrá příležitost k tomu, aby korigovali vzájemné vztahy rodičů, dětí a trenérů. Mohou přímo ukazovat na individuální výkonové limity, souvislosti a následky jejich překročení.

Z dětí budou jednou dospělí, ale my, dospělí, se do dětství už nikdy nevrátíme. Na druhé straně je dobré

vědět, že děti vydrží opravdu hodně a jdou do života, který jim připravíme my, dospělí. Bylo by dobré připravit se na variantu, že dětem se taková připravená dospělost nebude líbit. Upraví si ji po svém, ale to se zase nemusí líbit nám, rodičům, v té době ovšem už starým či stárnoucím. Nikdo nejsme nesmrtelný, takže bychom měli dobře hospodařit se svým časem a také zvládat své životní role a jejich proměny. Ztracený čas nelze vrátit.

Talenty a rovný přístup

V současné době se stále více propojuje sport s ekonomickými parametry. Takže ke sportu není, zejména u dětí, rovný přístup. Talentované dítě bez finančního zázemí se prosazuje jenom velmi výjimečně.

Přiznejme si, že talentovaných dětí nemáme tak mnoho. Pokud někdo z lékařsky specializovaného oboru může argumentovat prokazatelnými fakty o možnostech a mezích dětských klientů, měl by to dělat. Děti často potřebují jenom získat čas ke svému vývoji. Dokonce bych se přimlouval za to, aby takový kompetentní názor byl slyšet vždy, a hlavně včas.

Sport není život sám, ale může být jenom součástí života. Nese s sebou řadu rizik, která obvykle těm, kteří se sportu nevěnují, ale prohlašují, že jím žijí, rozhodně nehrozí. Je třeba inspirovat zejména rodiče k tomu, aby uvažovali i o jiném zaměření aktivit dítěte. Také se stává, že talentované děti časem zjistí, že preferovaný sport je vlastně nenaplňuje, a hledají jiné příležitosti a činnosti pro své uplatnění. Role a autorita školy a učitele by zde měly sehrát důležitou roli.

Co sport dává do života

Ze sportu si lze odnést zajímavé zkušenosti, které často mají velkou aplikační hodnotu a s úspěchem se v dospělosti kapitalizují. Řada sportů vyžaduje týmovou součinnost i poznání individuální odlišnosti spoluhráčů. Důležité je i poznání svých možností a své ceny pro tým. Když k tomu optimisticky přidáme respekt k zásadě fair-play, tak už předem můžeme odhadnout, že to nejen děti s touto orientací v životě nebudou mít lehké.

Ještě o etice a zákonech

Na závěr bych měl položit řečnickou otázku: Co si tedy máme počít s etikou?

Možná bychom měli etiku univerzálně chápat jako výraz „lidskosti“ a etika se rozhodně nemůže privatizovat. Ve sportu je velká příležitost přesvědčit hráče o tom, že soupeř není nepřítel! Je to jenom soupeř a chceme nad ním čestně vyhrát. Vítěz přece může být opravdu jenom jeden, ale měli bychom vždy podat výkon, za který se nebudeme stydět. Na jednom setkání k tématu etiky jsem byl odkázán se svými názory na známý film *Vyšší princip*. Profesor etiky, v době okupace zrcený popravou několika svých

studentů, prohlásil, že „z hlediska vyššího principu mravního vražda na tyranovi není zločinem“. Všichni diváci odcházejí naplnění poselstvím spravedlnosti a přímo cítí vyšší principy etiky. To je prý etika sama. Nějak zdá se uniklo, že poprava se konala podle tehdy platného zákona, i když se nám mnoho zákonů nemusí líbit. Ovšem zákon je projevem převládající síly ve společnosti. Dodnes se na zákony mnoho lidí odvolává, i když nás zákon může výrazně omezovat, a dokonce se můžeme cítit pod jeho tlakem jako naprosto nesvéprávní. Obávám se, že v takovém případě ho jenom s obtížemi budeme respektovat a cítit! Dokonce i právní experti, když se jim to hodí, tvrdí, že „to či ono zákon nezná“! Samozřejmě zákon to logicky nemůže znát, nemá mozek, ale moudrý zákonodárce špatný zákon nevymyslí. Zákon prostě není dogma, ale dokud se nezmění, tak platí se všemi důsledky.

Z hlediska onoho pověstného vyššího principu mravního mě ovšem udivuje, že zločinec může ovládnout stát a řídit osudy řady lidí, až je přinutí k tomu, že budou ochotně dělat jenom to, co on sám chce! Co s tím? – Těžká odpověď, a výčet možností i výkladů je určitě obtížný.

Dokonce v každé době i v každém odvětví se pojetí etiky od zákona může velmi odlišovat. Takže máme kromě obecné etiky i profesní etiku a řadu etických kodexů. Víme, že jak kodexy, tak i obecné etické zásady jsou velmi často porušovány. Nějak záhadně se zdá i často tvrdit, že to nevádí. To prý je logický vývoj, který za to může! Ale svět nám utíká vnímáním etických souvislostí zejména novou metodou „compliance“, tedy sdílením určitých společných hodnot. Samo slovo „sdílení“ zní velmi sympaticky. Ani to ovšem není jediné možné řešení a nazírání etiky.

Závěr

Obvykle nám vadí praktický rozpor mezi tím, co by mělo být, a tím, co je jinak. Zdá se mi, že úsilí o revitalizaci etiky v životě je poněkud marné, ale rozhodně není zbytečné. Rozhodně bychom se měli snažit, a to nejen ve sportu, nedělat z etiky, této původně určitě noblesní dámy, prodejnou šlapku! Sport a různé další činnosti mohou být dobrou příležitostí k tomu, abychom jí pomohli vrátit lidskost, mohli se podle ní s jistotou chovat, vážit si jí a cítit ji. Zkusme to!

Autor:

PhDr. Přemysl Wolf je členem odborné skupiny České společnosti pro jakost Etika a management.

Kontakt: wolf.dr@seznam.cz